

PAP TIBOR

A nyelv a politika és a háború szolgálatában

„A külső agresszió legfontosabb formái a külső csoportok, vagy a társadalmon belül valamilyen szabály alapján elkülönített csoportok elleni agresszió. A csoportok közötti biológiai agresszióknak megvoltak a természetes élettani határai. A szabálydominanciára épülő szervezett agresszióknak úgy látszik nincsenek ilyen korlátai. Tipikusan kulturális agressziós forma a háború, amely mindig egy szervezett nagy csoport vagy társadalom aktivitása egy másik csoport vagy társadalom ellen, eszközei mindig destruktívak, az ellenség életét igyekeznek kioltani, javait megszerezni vagy tönkretenni. A biológiai, személyes agresszió esetében a fenyegetést, a támadást meghatározott fizikai állapotváltozások kísérik, az agresszor sokszor dühös, haragszik a megtámadottra. A háborúban ez ritkán van így. A háború a kulturális evolúció terméke, olyan csoportos akció, amelyet előre megterveznek. Tényezői olyan emberi diszpozíciók, mint az agresszív emocionáltság, készség a csoport védelmére, dominancia, territorialitás stb. A háborút szisztematikus tervezés, vezetőség, pusztító fegyverek, az ellenség előre történő megjelölése és dehumanizálása, valamint ideológiai indoktrináció jellemzi.”¹

Előrevetés

Az alább következő szöveg két szerző, Ranko Bugarski és Ivan Čolović néhány (négy és fél) kötetére² koncentrálva – azoknak a választandó tárgyterületet körbejáró tartalmának, főként a luhmannita (társadalom)tudományelmélet konstruktívna intencionált bevonásával – kísérli meg a közelmúlt bő másfél évtizedének, az ún. ex-jugoszláv térségben lezaj-

¹ Csányi Vilmos: Biológiai determináció és agresszió. *Educatio*, 1999, 4. 677–692, itt: 692.

² Bugarski, Ranko: *Jezik od mira do rata* [A nyelv békében és háborúban]. Beogradski krug: Beograd, 1994.; Ugyanó: *Lica jezika* [A nyelv arcai]. XX vek: Beograd, 2000. (ez utóbbinak az első fele, 15–85.) Čolović, Ivan: *Bordel ratnika* [Háborús kupleráj]. XX vek: Beograd, 1993. (újra kiadva: 2000); Ugyanó: *Pucanje od zdravlja* [Kicsattanva az egészségtől]. Beogradski krug: Beograd, 1994.; Ugyanó: *Politika simbola* [A szimbólumok politikája]. XX vek: Beograd, 2000.

lott, nyelvszociológiai és politikai pszichológiai folyamatait értelmezni. Eközben a közbeszéd (:nyilvános nyelvhasználat) terén konstituálódott nyelvi agresszió háborúba torkolló, azt előkészítő, levezénylésében segédkező, a legyőzött, nem egyszer fizikálisan is megsemmisített fél (ellenség) kulturális nyomaitól „megszabadítandó” terület megtisztításában játszott, majd az új társadalmpolitikai helyzet stabilizálásának folyamatához immár kevésbé agresszív eszközökkel kapcsolódó szerepét próbálja meg bemutatni, a szociálpszichológiának társadalmat értelmező gyakorlatában is relevánsnak látszó eszközök (pl. közép szintű elméletek) alkalmazásával, melyeknél a *genocídium* (:városmegsemmisítés) nyelvi vetülete, a „hirtelen” *diglossia* (a „központi” kód adminisztratív [hatalmi] eszközökkel történő kiterjesztése), valamint a *paraliterális nyelvi agresszió* lesznek a gondolatmenet szegélyező kulcsterminusok; illetve a szerbhorvát³ nyelv normatív nyelvészeti és nyelvhasználati paradigmáiból fakadó konstitutív elkülönböződésének bemutatása fogalmazódik meg párhuzamos célként, annak a konstruktivista előfeltevésnek a tükrében, hogy a bemutatandó folyamatok a bennük résztvevők pszichológiai önépüléseire is maradandó hatással voltak/vannak.

A nyelv mint fegyver

Bugarski *A szó mint fegyver* címet adta egyik, a vizsgálandó első kötetében megjelent, a második rész második szövegeként szereplő, rövidke fejtegetésnek.⁴ Maga a kötet azonban azt próbálja bemutatni, hogy miképpen vált a nyelvről folytatott nyilvános disputa, mely 1991 előtt jórészt az általa mindmáig normatív nyelvészeti szempontból egységesnek tekintett szerbhorvát nyelv Jugoszlávián belüli, a tagköztársaságok alkotmányjaiban betöltött, vagy éppen újrafogalmazódó státusának meghatározását tematizálta, az 1990-es évek (nyelv)testvérháborúinak előkészítőjévé. Az írások maguk is ezen nyilvános disputa – kezdetben önreflektálatlan – folyamatában keletkeztek, s a tágabb fogyasztóközönségnek a szaktudós részéről hangoztatandó, higgadt érvek által történő meggyőzése eszközeiként „állítódtak” csatasorba. A kötet ezen, első felében szereplő írások modalitásán, hangnemén, de egyéb diszkurzív markerein sem látszik, hogy valójában mekkora is az éppen ki/megbe-

³ A törlesztél alá tett részek a dekonstrukciós eljárás azon alapvetését kívánják követni, miszerint vannak szemantikailag terhelt/kiüresedett fogalmak, melyek eredeti használata már – Feyerabend ellenére is – eléggé „ciki” ahhoz, hogy reflektálatlanul lehessen őket alkalmazni, ugyanakkor egyelőre nem igazán áll rendelkezésre őket kiváltani képes szó/-fordulat.

⁴ Bugarski, Ranko: Reč kao oružje. In: Ugyanó: *Jezik od mira do rata*, i. m. 85–88.

szelendő tét: *háború és/vagy béke*. Így utólag nem nehéz „megállapítani”,⁵ hogy kevés ilyen, pusztán szaktudományos alapokra építő, érzelmileg el nem köteleződő, saját előfeltevéseivel is számot vetni képes *tiszta hang* tudott a korabeli diszkurzív térben artikulálódni. Még kevesebb szerző tudott hozzá hasonlóan (legalábbis ami az általam ezen írás keretein belül vizsgálandónak gondolt szövegeket⁶ illeti) mindvégig kitartani e hiszterizálatlan megnyilatkozási regiszter mellett. A mottóul választott (humán)etológiai szövegrész egyik mondatát ismételten – nem minden *inverz* nyomatékosítási felhang nélkül – idézve: „*A háborúban ez ritkán van így.*”⁷

Csányi szerint a háború mint tipikusan kulturális agressziós (nyelvi) műfaj – melyről akkor beszélhetünk, „*ha azonos fajú egyedek erőszakkal igyekeznek egymást valamilyen erőforrás közeléből eltávolítani, vagy ennek megszerzésében [...] a másikat megakadályozni*”⁸ – higgadt tervezés következménye, s a düh kiaknázható társadalmi erőforrásként kevésbé jellemzi. (Ez volt az immár duplán idézett mondat eredeti kontextusa.) Legyen ez a továbbiakban a háború etológiai paradigmája [HEP]. Aaron T. Beck viszont egy, szintén nem szűkebb szakmai fogyasztásra szánt kötetében arra hívja fel a figyelmet, hogy kognitív nézőpontból a konfliktusba keveredett felek „félre-értései”, a másik cselekvő tetteinek téves interpretációs sémák mentén „le/túlreagált”, pusztán tulajdonított (bele-értett) valóságészleléseken alapuló, kellő terápiás kezelés hiányában végletekig feszítődő, ellenségeskedésbe fajuló, korántsem kikerülhetetlen, feloldhatatlan, az elfogult gondolkodást jellemző emberi termék⁹ – konstrukció. A továbbiakban ezen megközelítést nevezném a háború kognitív paradigmájának [HKP].

A politikai pszichológia egyiket sem veszítheti szem elől, amikor – a maga alkalmazott szaktudományos előfeltevéseinek megfélemlendően, bár

5 Vö.: Fischhoff, Baruch: *Utólagos előrelátás: visszafelé gondolkodás?* In: Hunyadi György (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia* Osiris: Budapest, 1998. 271–280.

6 A kontextusba vont másfél kötetten túl, melyekből már jelentek meg korábban is szemelvények magyar nyelven, főként Újvidéken megjelenő lapokban, egy írása hozzáférhető még a forrás- illetve angol nyelven nem olvasó magyar befogadók számára, mely a Teleki László Intézet közelmúltban megjelent tematikus válogatásában található, s melyet én kicsit elkötelezettebb (apologetikusabb) hangvétellűnek vélek. Bugarski, Ranko: A politikai beszéd mitologizálása. In: Szerbhorváth György (szerk.): *Viszolygás a várostól. A szerb társadalomtudomány Milošević Szerbiájáról*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002. (Regio Könyvek) 141–153.

7 Csányi Vilmos: *Biológiai determináció és agresszió*, i. m. 692.

8 Uo. 682.

9 Beck, Aaron T.: *A gyűlölet fogságában*. Háttér: Budapest, 2001.

egyelőre megmaradván a minimális programon belül,¹⁰ mely csak értelmezni, s nem alakítani kívánja a tárgyalt közeg politikai pszichológiai értelemben releváns viselkedését, megnyilvánulásait – a módszertani eklektikát az operacionalitás alá rendelve megengedő, használható értelmezés-modelleket igyekszik gyártani az 1990-es évek délszláv térségben zajló eseményeihez: mert a háború – egy, a közfelfogásba átcsúszni látszó nézet szerint – a politika folytatása *más* (kiemelés: P. T.) eszközökkel.

A politika ezen formája pedig – a funkcionalista társadalomszemlélet felől közelítve – oly mértékű belevonódási potenciállal bír, hogy az érintett társadalmak nyilvánosságában továbbra is szerepet vállalni kívánókat óhatatlanul inkludálja, az addig már-már jól el- illetve kikülönültnek tűnő társadalmi alrendszeret egykettőre alárendeli a maga diszkurzív logikájának, mely nem tűr meg semleges attitűdöt. Előbb-utóbb minden (köz)szereplőnek meg kell – pro vagy kontra – nyilatkoznia. Ilyenkor szokott az bekövetkezni, hogy a szaktudományos diskurzusokból egyre rohamosabb ütemben szorul ki a tudomány, s válik martalékvá a maradék argumentációs bázis a háború mellett, illetve ellen való érvelés minden egyéb differenciálódási dimenziót felülíró dichotómiájának. Ebben a szituációban alkalmazhatatlan a háború hideg fejjel való megtervezettségére vonatkozó érzelemmentes előfeltevés, mely csak a biológiai agresszióhoz képest látszik kevésbé impulzívnak. A háborús tervek társadalmi legitimációját nem lehet egy hideg fejű társadalmi közegen keresztülverni, s inkább látszik az a kiötlők (ha lehet egyáltalán egy centrumra visszavezetni a háborús helyzet kialakulását) által gerjesztendő, majd tehetetlenségi erejét, s az abból következő önmozgást még szinten tartandó „kollektív düh-tervezés” konstruktumának.

A keletkezett társadalmi energiát nevezi a másik, szövegbe vonandó szerző, Ivan Čolović egy Marie Bonapartétól átvett freudista kölcsönterminussal azonos címen, *A háború, a tudattalan és a mítosz* alcímét viselő, első vizsgálandó kötetében megjelent írásában a *gyűlölet tőkétének*.¹¹ Most ebből idéznék egy hosszabb részt:

„Az egyént lelki strukturalizáltsága és a társadalom többi tagjához való viszonyulásának természete teszi alkalmassá arra, hogy áthághassa az ölés tilalmának törvényét. Hogy ez a tilalom ténylegesen is áthágható legyen – amit a háború megkövetel –, és eközben mégse kelljen

¹⁰ Lányi Gusztáv: *Politikai pszichológia és politikatudomány*. MTA Politikai Tudományok Intézete: Budapest, 1997. 109–113.

¹¹ Čolović, Ivan: *Bordel ratnika*, i. m. 95–100.

megbolondulnia, vagy átváltoznia közönséges bűnözővé, ahhoz az szükséges, hogy a végső erőszakhoz való folyamodás elfogadható alakban kínáltsék fel a számára.

Ez két alapvető módon érhető el. Az egyik esetben a háborús cselekedet, s ezen főként az ellenség megsemmisítése értendő, különleges – szent – értékőbbséggel ruházzák fel. A katonai győzelem nemcsak hogy fontos, de a legfontosabb érték: a nemzet fennmaradásának feltétele, a nép létét fenyegető kihívásra adott válasz. A fennálló veszély megszüntetésére minden eszköz felhasználható. A hős katonák szent küldetése, hogy minden veszélyforrást semlegesítsenek és megsemmisítsenek.

A háború így mindig kikényszerített, azaz jogos védelmi harc. Adott történelmi szituációban konkrét ellenséggel vívatik. Ugyanakkor a múlt háborúi élednek benne újjá, amelyeket őseink viseltek akkori ellenségeinkkel. Ez pedig mítikus dimenziót kölcsönöz a harcnak. Az én így nem csupán a történelem színpadán éppen jelenlévő mi része, hanem in illo tempore, egy kollektív entitásba is belesimul. A háború teszi számára lehetővé az ősökkel való azonosulást, a mítikus hősök szent keresztjének felvállalását. (...)

Háborús vállalkozásaink mítikus átértékelése és a vezér istenítése egyben az ellenség szatanizálását is jelenti, ami az ölés tilalmának áthágásához vezető utat meghatározott módon teszi szabaddá. Az ellenség szatanizálása lényegében annak a civilizációból való kizárását jelenti, rá immár nem vonatkoznak az emberi kapcsolatokat szabályozó törvények. Megsemmisítése így a bátorság egyik legtöbbször tartott megnyilvánulása. Az ellenség dehumanizálásának köszönhetően, az ellene viselt háború már több mint hazafias kötelesség, hisz abban az emberi nem eltörlésére irányuló erő öltött testet, így a vele való harc a humanista értékek védelmévé nemesül.¹²

Ezzel a kissé hosszabb vendégszöveggel talán sikerül rámutatni arra a folyamatra, melynek során a gyűlölet a nyelv fegyverként való használhatóságának aranyfedezetévé válik. Azzá a médiummá lesz,¹³ mely még a tényleges harcterek megnyitása előtt felkészíti a majdan hadat viselőket az összetűzésekre, melynek egyik fő csapása az ellenség elsődleges (nyelvi) megsemmisítése a dehumanizáló beszédaktusok révén. De, hogy képileg is szituálva legyünk – lévén a nyelv kétélű fegyver – nem ez az egyetlen módja az ellenség előzetes megsemmisítésének.

„Azonban ez a jóváhagyás más úton is kivívható. A dramatizálás helyét a banalizálás is elfoglalhatja. Ez esetben a háborús propaganda a rémtetteket igyekszik kellemes, szórakoztató, de legalábbis mindennapi cselekedetekként bemutatni. Az ember így – abban a tudatban,

¹² Uo. 98–99., magyarul Ugyanő: A háború tőkéje. *Különbség*, 1994, 4. 11.

¹³ Vö.: Fromm, Erich: *A rombolás anatómiája*. Háttér: Budapest, 2001. 286.

*hogy tevékenysége semmilyen tekintetben sem kérdőjelezheti meg emberi hivatását – teljes lelki nyugalommal vonulhat ki a harcmezőre.*¹⁴

A média által így „megdolgozott” nyelvhasználó a társadalmi nyilvánosság pusztá fogyasztójaként is részesévé válik a fegyverkezési folyamatnak. A háború pszichoanalitikus paradigmája [HPO], akár ortodox freudista [HPoP], akár annak továbbgondolt, megújult [HPÚP] változatában, melyhez talán az imént megidézett Fromm járult hozzá a legtöbbször, szintén megkerülhetetlen szempontokat szállít a politikai pszichológia itt felvetődő minimális programjához. A nyelvhasználó tehát lelkileg immár teljesen fel van készítve az eljövendő eseményekre, tisztában van a saját és az ellenfél táborának csoporthatáraival, s a helyzetéből fakadó „védekező agresszió” szükségességével. Ez utóbbi kijelölése azonban az azt megelőző másfélszáz esztendő jugoszlavista nagycsoport-alakítási tendenciáinak tükrében mégsem lehetett olyan magától értetődően konstituálódó folyamat, melynél az egyénben fejlődésnek sem indulhat a kételkedés csírája. Mint ahogy a „nyilvánvaló” támadás (megelőző csapás) védekező agresszióként történő legitimálása is – finoman szólva – problematikus, de csak az elméleti modellek gyakorlatra való ráillesztési kísérleteinél, amúgy – a gyakorlat terrénján – minden szinte magától „értetődik”.

Nyelvem határai, világom határai

Említettem már, hogy Bugarski a mai napig (pontosabban, itt tárgyalandó második kötete publikálásáig) nyelvészeti szempontból nem tartotta indokoltnak az ún. szerbhorvát *vs* horvátszerb nyelv önálló (nemzet)állam-létesülési¹⁵ alapon történő szétszalazását. A kötet nyitótanulmányában¹⁶ amellett érvel, hogy egy-egy nyelv fennállásának, bár az történelmileg létesülő, alakuló és (esetenként) eltűnő társadalmi/kulturális produktum, ha a nyelv létezésének három alapkövetelményéből (1) a szerkezeti (strukturális), (2) a leszárma- zási (geneológiai) és (3) a felhasználási (szociálpszichológiai) vetületből többé-kevésbé változatlanul adott az első kettő (a második így utólag pláne csak nehezen képes változni), akkor, amíg az elsőből következő, közvetítés

¹⁴ Čolović, Ivan: *Bordel ratnika*, i. m. 98–99.

¹⁵ Horvát környezetben e folyamat mitologizáló kognitív reprezentációja az ezeréves állam-álom.

¹⁶ Bugarski, Ranko: *Srpskohrvatski: koliko jezika? [Hány nyelv is a szerbhorvát?]* In: Ugyanó: *Lica jezika [A nyelv arcai]*. XX vek: Beograd, 2000. 9–22.

(:fordítást) nem igénylő kölcsönös érthetőségi követelménynek képes megfelelni, nem indokolt annak a szaktudomány nézőpontjából történő újbóli elhatárolása, átnevezése. Ilyetén nyelvészeti „csőlátásával” egyedül látszik maradni, legalábbis ami a posztjugoszláv szaktudományos diszkurzív teret illeti. A szerbhorvát nyelvel kapcsolatos folyamatokról bővebben, kicsit „kívülállóbb”, de nem kevésbé hozzáértő – szakmai – nézőpontból (aki máshonnan néz, talán egy kicsit máshogyan, s mást is lát) Nyomárkay professzor értekezik a *Magyar Nyelv* hasábjain.¹⁷

A harmadik dimenzióban azonban az amúgy szarajevói születésű, magát szerbhorvát anyanyelvű és az identitáskategória teljes ellehetetlenülőségig a ~~jugoszláv nemzet~~hez tartozó¹⁸ nyelvhasználóként önbesoroló, Belgrádban élő szerzőnk is készségesen tudomásul veszi a meg- illetve átnevezés gesztusához kapcsolódó, jól kirajzolódó társadalmi igény(ek)e(t), mely(ek) a nyelvileg kompaktabb országtömb polgárháború útján történő el/lehatárolódási folyamatai után (1991–1995) immár ismét alkotmányjogi és nyelvészeti kérdéssé lettek. (Hogy a két időszak között mi történt, történhetett, arra másutt térnék ki.) Azzal a kitételrel, hogy ebben a tekintetben a végső szót újfent nem a nyelvészek fogják kimondani. Az így kialakult (a tagköztársasági alkotmány szintjén már 1974 óta különálló) horvát nyelv¹⁹ mellett 1993 óta a bosnyák is bír a legmagasabb jogi kodifikáltság státusával (bár az kérdés, hogy az akkori, pre-daytoni háborús viszonyok közepette ki(k) és mi módon döntött(ek) az ügyben), míg a negyedik szegmens, a montenegrói, egyelőre „alsóbb szinten” deklaráltatott önálló nyelvként. Montenegró mint tagköztársaság írószövetsége révén²⁰ foglalta írásba annak különállóságát.²¹

¹⁷ Nyomárkay István: Nyelvi helyzetkép délszláv szomszédainkról. *Magyar Nyelv*, 2002, 3. 1–11.

¹⁸ Az 1981-es népszámlálás adatai szerint még majd egy milliő hasonló önbesorolásról számot adó nyelvhasználóval.

¹⁹ Sajátos belső ellentmondása volt ez az ún. titói Jugoszlávia jogfejlődésének. Erről bővebben: Dimitrijević, Nenad: Szabad a gyűlölet: a jugoszláv szocializmustól a szerb nacionalizmusig. In: Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete: Budapest, 2002. 138–185.

²⁰ Ami szintén nem egészen jó emlékü precedenseket asszociál: az 1986-ban kelt Szerb Művészeti Akadémia Memoranduma értelmezhető a nyelvi agresszió – most arra, hogy védekező vagy támadó jellegű, ne térjünk ki – első, szimbolikus (beszéd)aktusaként.

²¹ Tegyük hozzá, hogy e szöveg születésekor éppen átalakulóban van a szerb társköztársasághoz való viszonya, illetve kérdés, hogy a két jogalany, az addigi maradék államszövetségen belül szimmetrikus jogi, de aszimmetrikus egyéb (pl. gazdasági) státusa hogyan stabilizálódik (föderáció vs konföderáció). Az azonban bizonyos, hogy immár egyik sem a rossz (szöveg)emlékeket ébresztő Jugoszlávia részeként határozza meg magát.

Az önmegnevezés iránt támasztott igények nemcsak nyelvészeti, de nyelvpszichológiai vonatkozásokkal is bírnak. A Montenegró államiségét saját nemzeti integritásuk letéteményeseként megélő, említett (szép- és köz)írók, bár a kötet szerint „komoly nyelvész” nem szerepel közöttük, önazonosságuk csorbulásaként élnék meg, ha egy, a teljes különállás, az önállóság rövidtávú programjával kacérkodó (tag)államnak nem lenne önálló, saját nemzeti azonosságát kognitíve reprezentálni képes – néven nevezett – nyelve. A Nyomárkay által is felidézett posztoszocialista modell szerint „immár nem az állam határozza meg a nyelvet, hanem a nyelv az államot”, azaz a nyelvi különállás (önállóság) mellett felhozható érvek teszik jogosulttá az újonnan keletkező államok önállósági törekvéseit, itt másfél könyvesre²² redukált szerzőnket parafrázálva: ha nem is a nyelvészek, de a nyelvhasználók (afféle khuni értelemben vett, igen tág legitimáló közösségként) hoznak e kérdésekben a politika intézményrendszerén átfuttatott, ha a szaktudomány nyelv- és világszemlélete mentén nem is mindig kellő érvekkel megtámogatott, de mindenképpen legitim – (nyelv)politikailag érvényes – döntéseket. Ezeknek a konstituálódására használja a nyelvi tervezés inkább politikai semmint szakmai terminusát, mely olyan, a nyelvfeloldás során már máskor is bevetett eszközökkel operál (más nézőpontból: manipulál), mint a purizmus, de a nyelvi küzdőtér decensebb terrénümán egészen új, a comte-i értelemben vett szaktudományosság „pozitív fázisában” már nem igazán diskurzusképes, vagy a nyelvészek legvadabb, orwelli „ihletettségű” rémálmait is alul/felülmúló intézményekkel rukkol ki. Pre- és poszthabórus látószögből mindenképpen helytállóan látszik a magukat a jugoszlavizmus fölérendelt célja berekesztődésével „sarokba szorítottoknak érző” nemzetek lelki reakciójaként értelmezni a „spontánnak” látszó védekező agressziót. Fromm révén úgy tudjuk, hogy:

„Az előrelátás és képzelet tehetségével megáldott ember azonban nem csupán a jelenlévő vagy az emlékei révén felidézhető vészhelyzetekre képes reagálni, de azokra a fenyegetésekre is, amelyek – elgondolása szerint – a jövőben fogják érní. (...) A politikusok és a katonák számításai javarészt a jövőbeni fenyegetésekre vonatkoznak. Ha egy individuum vagy akár egy egész csoport fenyegetve érzi magát, akkor a védekező agresszió mechanizmusa mindenképpen beindul, függetlenül attól, hogy fenyeget-e valójában közvetlen veszély. Az ember

²² Bugarskinak nemrég jelent meg az eddig vagy tucat kötetet prezentáló életműsorozata, ami még akkor is szép teljesítmény, ha szerbiai könyvészeti kritériumok kevésbé költségtímélő (:rövid terjedelem aránylag nagy oldaltükörrel) eljárásokat működtetnek egy, a gazdasági racionalizmus kényszere által még teljesen nem gyarmatosult pseudo „könyvpiacra”.

*arra való képessége tehát, hogy jövőbeni fenyegetéseket is képes előre látni, agresszív reakciói számának növekedéséhez vezet.*²³

Az így beszűkült, nyelvileg konstituálódó világból pedig már „egyenes út” vezet a nyelv által előkészített, tételes agresszióig. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy értelmezésemben a szimbolikusnak tekinthető nyelvi agresszió jelentősége a háborús cselekmények szempontjából semmivel sem alább becslendő, mint a tényleges erőszaké. A nyílt összecsapások jelentősége egyrészt megsokszorozódik az őket közvetítő nyelvi reprezentációk turbulenciája révén (:tömegmédia), másrészt nem is válhatnának a tényleges háború szimbolikus aktusává, ha a nyelvhasználók kollektíve konstituálódó kognitív életterveibe²⁴ bele nem csempésződik az agresszió és a bűnbakképzés mint lehetséges problémamegoldó stratégia. Sportnyelven szólva: benne volt a meccsben az erőszak tényleges kulminálódása. Hogy a magyar nyelvhasználó is értse, mire gondolok, felidézném a kollektív sportemlékezetünk által minél előbb elfelejtendőnek gondolt, de a szimbolikus, társadalmilag jól szabályozott versengés egy, a lokális szurkolói kakaskodáson túl majdhogynem nyelvi összecsapásba torkolló mozzanatát. Ha nem is szívesen, de emlékezhetünk az utolsó foci VB-t megelőző magyar–jugoszláv pótszelejtező eseményeire. Ha másra nem is, de a végkifejletre, a hazai pályán elszenvedett megsemmisítő vereségre mindenképpen. A mérkőzést egy, akkoriban alakult magyarországi kereskedelmi csatorna közvetítette a honi futballszerető, így nem feltétlen elfogulatlan nyilvánosság számára. Nem rendelkezvén saját szakember-gárdával, úgy oldották meg a feladatot, hogy az e téren nagy – most teljesen indifferens, hogy pozitív vagy negatív – hagyományokkal bíró „királyi TV-től” béreltek személyzetet, azzal fejelve meg a dolgot, hogy a lelátón bevetésre készen ott „állomásoztatták” saját, „frissen igazolt”, pár évvel előbb haditudósítóként nevet szerzett sztárriporterüket is. A mérkőzés hamar kedvezőtlen fordulatot vett, már ami a magyar nézőpontot illeti. Még aránylag kis különbségnél a hazai és a vendég szurkolótábor összecsapott egymással. Az ex-haditudósító ezt „zsigerből lereagálva”, „Verik a jugoszlávokat! Verik a jugoszlávokat!” bekiabálásokkal próbálta magához ragadni a szót és a kezde-

²³ Fromm, Erich: *A rombolás anatómiája*, i. m. 284–285.

²⁴ Vö.: Pataki Ferenc: *Bűnbakképzési folyamatok a társadalomban*. Akadémiai: Budapest, 1993. 15. ill. 31.

ményezést, de a szurkolói összetűzésnek az addigi gyakorlat²⁵ során túl sok teret nem hagyó stáb egy-kettőre lekeverte a képet és az apokaliptikus hangot megütni próbáló sztárt, a stúdióban ülő szakkomentátorok pedig a tényleges helyzetnek „megfelelő” mederbe próbálták visszaterelni a közvetítés menetét – történetesen éppen a magyarokat verték, no nem a nemzetet, csak annak az egykor szép emlékü tizenegyét. Čolovićtól úgy tudjuk, hogy a nyelvi agresszió első, nagy nyilvánosságnak is „feltálat” eseményei éppen az ősi, (társ)nemzetek közötti rivalizálást is megtestesítő szerb–horvát tengely szimbolikus futball-háborúiban²⁶ öltöttek testet, melyekben nem kis szerep háruult az azokat közvetítő, a média révén virtuálisan újraalkotó, inkább nemzeti-leg, semmint szakmailag elköteleződött riporterállomány hathatós támogatásának. A nemzeti szembeállítás túllépte a sportesemény vonatkozási keretét, és egy agresszív, a saját nagycsoport mellett elkötelezett nyelvi minta mentén artikulálódó szimbolikus agresszióvá nőtte ki magát az amúgy a „művelt Nyugaton” sem ismeretlen tömegjelenség, a szurkolói rendbontás,²⁷ mely cselekménysorozat nem várt mértékben bizonyult „eredményesnek” a későbbi élesben menő harcok terén hasznosítható magatartásminták kialakításában. Olyannyira, hogy a majdani háborús szabadcsapatok verbuválásánál a paraliterális gyalázkodáson edződött szurkolói kemény magok szolgáltak az önkéntesek elsődleges rekrutációs bázisául.²⁸

Nyelvi szabadcsapatok: út az anyázástól a népirtásig

Az ezen szövegen belül Csányi által megjelenített HEP felől kiindulva, némi biológiai redukcionálizmussal, a futballhuligánok világlélekségként

²⁵ Mely máig sem változott sokat, az azóta kiteljesedett és gyűlöletbeszéddel megspékelt lelátói erőszak kapcsán a szakkomentátorok mindig is igyekeznek elhatárolódni a jelenség futballon túlmutató, átpolitizálódó valenciáitól, mondván, hogy az nem az ő asztaluk. És ez – a délszláv minta alapján – nem is biztos, hogy véleményformáló – ebben a tekintetben nem szak- – értelmiség által tételezett elítélendő attitűd.

²⁶ Az akkori köztársasági/nemzeti TV-közvetítési struktúra a nem szerbhorvát anyanyelvű nézők számára az azonos kép mellé anyanyelvi (szlovén, macedón, urambocsá’: magyar) kommentátorokat rendelt, de a nyelvi közvetítés kényszerformál – ebben a tekintetben négyosztatúnak gondolt tömegbázis kénytelen volt a számára előnytelenül alakuló vendégszereplések mellett a hazai pálya előnyeként még a „szakkomentátorok” egyre erőteljesebb nyelvi terrorját is elviselni – gondolom, ez sem maradhatott mentes némi tömeg-es sportpszichológiai mellékhatástól. (Akkor még nem volt felírandó a képernyőre a [para]frázis: A közvetítés megtekintése előtt kérdezz meg analitikusát, sportszerészét!)

²⁷ Vö.: Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada*. Osiris: Budapest, 1999.

²⁸ Čolović, Ivan: *Politika simbola*, i. m. 321–357.; magyarul Ugyanő: *A foci, a huligánok és a háború*. In: Szerbhorváth György (szerk): *Vizsgyág a várostól*, i. m. 154–177.

elkönyvelhető szimbolikus repertoárja az agresszív viselkedés ritualizált formái közé sorolható, melynek egyik, enyhébbnek tekintett végpontján az immár pusztán kimondott, s nem demonstratív, az eredeti mintákkal inkább rokon, a főemlősöknél szintén meglévő fallikus fenyegetés található,²⁹ mely a rangsorban elfoglalt hellyel hozható kapcsolatba. Némi interpretációs erőszakkal azt is mondhatnánk, hogy az illírizmus eszméje által egybefogott, az elmúlt 150 év során „szerbhorváltá standardizált” nyelvcsalád kollektív rangsorát hivatott megerősíteni egy-egy ilyen verbális aktus.

Ha a fizikális potenciált a populációk számarányainak egymáshoz való viszonyulásával vesszük analógnak, akkor nem vitás a rangsor, bár politikailag csak a Szerb–Horvát (s itt irreleváns tagot képező) –Szlovén Királyság létrejöttével vált egyértelművé ez a „leosztás”. A dominancia elveszíthetősége, valamint a birtokolt territóriumhoz való ragaszkodás is ebben a paradigmában gyökeredző, de a HPoP felé elmozduló értelmezés-modellt hozza képbe (a domináns hímnek fizikális potenciál fennállása alatt újra és újra demonstrálnia kell a rangsorban általa elfoglalt hely és a csoportja által birtokolt territórium feletti diszponálás legitimitását), azon tételnek a már hosszan idézett Čolović-szövegben is megjelenő állításával, hogy az emberi psziché tudattalanjában eleve benne rejlik az agresszióra való hajlam, s az a felettes-énnel való belső küzdelem eredményeként jelenik meg az ún. civilizált társadalmakban bevett, domesztikált, vagy kevesebb elfojtási áttételt lekötő, primér formában. Fromm és az itt nevéhez kötött HPÚP már cizelláltabb képet igyekszik felrajzolni, amikor a védekező agresszió sajátos gazdasági racionalitására is rámutat. Költség-racionálisnak számít a likvid tőke-típusú erőforrásoknak bővében nem lévő társadalmi nagycsoportoknál a már említett gyűlölet tőkájével analóg tartalékokat mozgósítani, hisz azok jutalmazási mechanizmusai is kevésbé pénztőke-igényesek, beérik a szimbolikus megbecsüléssel, a csoporton belüli gazdasági tőkére csak igen korlátozott mértékben váltható, csoportnarcisztikus presztízsnövelő ellentételezéssel.³⁰

Staub impozáns párhuzamot von a posztjugoszláv térségben (is) fellépő kollektív agresszió és a nagyvárosi fiatalok agresszív viselkedése között, melynek egyik közös eredőjét a nehéz életkörülményekben találja meg, miközben a nyugati társadalmakba beépült, „végső megoldást” ellehetetlenítő gátra is felhívja a figyelmet.

²⁹ Uo. 679.

³⁰ Fromm, Erich: *A rombolás anatómiája*, i. m. 297.

„A nehéz életkörülményektől a csoportos erőszakig bünbakkeresésen és destruktív ideológiákon keresztül vezet az út, s ezek az alapszükségletek kielégítésében szerepet játszó funkcionális (vagy instrumentális) pszichológiai folyamatok. Mint közvetítők működnek a frusztrációk és az áldozatokkal szembeni agresszív cselekedetek kezdeményezése között. A bántalmazásnak közvetlen kiváltói vannak, amelyek viszont a népiirtás felé vezető út kiindulópontjai. Bár a népiirtás esetén az erőszak lassan, fokozatosan bontakozik ki, végül tervszerűvé és szervezetté válik. (...)

Noha az elkövetők úgy tekintenek az erőszakra, mint a végső cél elérésének (például a létproblémák megszüntetése vagy az ideológiák «eszményének» és társadalomra vonatkozó tervek megvalósítása) eszközére, az elmélet mégsem a folyamat külső eszközjellegét hangsúlyozza, hanem a pszichológiai funkciókat. A nehéz életkörülmények által előidézett frusztráció, a bünbakképzés, a leértékelő ideológiák és végül az a gyűlölet, amely a diszkriminált csoport sok tagjával szemben a károkozás folyamán kialakul, az áldozatokkal szembeni erőszakot ellenséges érzelmekkel itatja át.³¹

Felfogásával párhuzamba talán Salat Levente *Etnopolitika* című könyvének harmadik fejezete állítható, melyben a staubi kodifikációban legdrasztikusabb, az abszolút végpontot jelentő, visszafordíthatatlan „megoldástól” (népiirtás) indulva jut el a hatalommegosztásig. A sors sajátos iróniája, hogy az általa tárgyalt térségben e végpont kivételével a lakosságcsere-től (a z igaz, külső nyomással kikényszerített, kantonizációig, minden általa említett verzióra lehet példát mondani.³² Miközben a politikai diskurzus eldurvulását megelőzően ezen utolsó problémamegoldó stratégia látszott a '80-as évek végén a leg-racionálisabb pozitív utópiának.

Hogy mégis a vézsforgatókönyv legdurvább változata realizálódott, az a becki kognitív modellből építkező paradigma (HKP) közbeszédben történelmiként megjelenített, de a szövegen belül kiemelten kezelt, nagy helyismerettel bíró szerzőink által mitologizáltnak mondott, társadalmi beágyazódáson múltott. Hogy a világjelenségnek tekinthető szurkolói agresszivitás csak igen speciális körülmények fennállása esetén csap át népiirtásba, az a már tárgyalt felerősítő közeg (tömegmédiá) mellett a hivatalos társadalom rá adott válaszreakcióitól is függ. Nyugat-Európában a '80-as évek futballhuliganizmusa komoly, az egész társadalomra potenciális veszélyként nehezedő, s ennek megfelelően kezelendő, beavatkozó társadalompolitikai magatartásminták megkonstruálásához vezetett. A magyar nyilvánosság ugyan egyre

³¹ Staub, Ervin: *Az erőszak társadalmi-kulturális gyökerei*. In: Hunyadi György (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*. Osiris: Budapest, 1998. 90–115, itt: 111.

³² Salat Levente: *Etnopolitika*. Mentor: Marosvásárhely, 2001. 53–70.

sűrűbben kénytelen hasonló jelenségekkel szembesülni, de azok társadalmi kiterjedtsége (a futballnak mint tömegjelenségnek az elsúlytalanodásával) egyelőre még inkább semlegesnek mondható (a rendbontásokat rendőri eszközökkel kezelni gondoló) hivatalos magatartást indukált. A szövegben tematizált térségben ugyanakkor a hivatalos diskurzus konjunkturális felhajtóerőként kezelte a jelenséget, és sikerült is neki azt társadalmi célkitűzéseinek (a hegemonia fenntartása, területrendezés) szolgálatába állítani. Saját, megoldhatatlannak látszó belső konfliktusait tette meg a külső konfliktusok alapjává,³³ azáltal, hogy a társadalmat – a saját hatalma legitimitását biztosítandó feladat kijelölése érdekében – sikerült hiszterializálnia:

„A Jugoszláv állam felbomlásának ürügye adta meg az ürügyet a szerb nacionalistáknak arra, hogy ismét Nagy-Szerbiáról álmodozzanak. A szerb kormány emlékeket élesztett fel a török hódítás koráról, mintegy azonosítva a mai, muzulmán bosnyákokat a hódító törökökkel, hogy igazolják az ellenük folyó népirtást és háborút.”³⁴ Illetve: „A nemzeti énképet a politikai elit saját politikai céljainak igazolására is használhatja. Jugoszlávia szerb vezetői például felépítették az üldözött szerbek képét annak érdekében, hogy a homogén Nagy-Szerbiával kapcsolatos terveiket előmozdítsák.”³⁵

Mindez az óceán túlsó partjáról mondván egy kicsit leegyszerűsített, de helytálló diagnózisnak tűnik, különösen, ha számításba vesszük azt is, hogy a becki modellbe szervesen beépül a „manipulált” tömegben felkeltett kognitív várakozás: mindez nem történhetett volna meg, ha a célcsoportban nem aktivizálható újra az a vélelem, hogy az addig jól bevált nemzeti stratégiák, nevezetesen a népirtással egybekötött területfoglalás, melyek a Balkán-háborúk, illetve a két világháború során meghozták a tőlük várt eredményeket: biztosították a társadalmi nagycsoport (szerbség) számára a nyelvi értelemben vett közelebbi (horvát, bosnyák) és távolabbi (szlovén, macedón) társnemzetek regionális/területi nagyobb csoportján belüli domináns szerepet, s közben a háborúk köré épített diszkurzív hőskultuszokkal a szerb nép militáns hagyományait is izzásban tudták tartani a „testvériség egység” jugoszlavizmusában artikulálódott fölrendelt cél mint homogenizáló tényező által, melynek nyilvánosság-szerkezete a belső problémákat a láthatóság régióiba feltörni nem engedő elfojtásos mechanizmusaival gyakorolt kontrollt a valóság arti-

³³ Vö.: Deutsch, M. – Schichman, Sh.: A konfliktus a szociálpszichológia perspektívájában. In: Lányi Gusztáv (szerk.): *Politikai pszichológia*. Balassi: Budapest, 1996. 263–285, itt: 270–271.

³⁴ Beck, Aaron T.: *A gyűlölet fogságában*, i. m. 230.

³⁵ Uo. 268–269.

külálthatósága felett. (Ez volt ama bizonyos, a relatív depriváció állapotának magyarországi perspektívájából is liberálisnak tűnő „közeli másság nemzetsemleges toleranciája”.)

A nyelv mint bumeráng

Hogy a posztjugoszláv térségben sem lehet az egészpályás letámadáson alapuló háborús stratégiával tartós sikereket elérni, az a külső politikai tényezők nagysokára kiszenvedett egységes fellépésén túl a háborús, azon belül is a nyelvi muníció bázisának elapadásával is magyarázható. A haditechnikai erőfölényt nem volt könnyű tartós eredményekre váltani a szerbek által még az irányított migrációk legdrasztikusabb formáival sem benépesíthető területeken. Ennek szimbóluma Szarajevó, az elfoglalni igazán soha nem akart, de szisztematikusan rommá lőtt város: a háborús menedzsment előtt világos lehetett ennek hosszabb távon való megtarthatatlansága, hacsak a folyamatos presszió következtében ki nem ürül, azaz el nem hagyja a nem szerb származású populáció. Ellenpéldája viszont a kelet-boszniai népirtás, a Nyugat-Európában is csak a legközelebbi múltban feldolgozódni látszó Srebrenica-jelenség. Čolović egyik rövid publicisztikájában nagyon szemléletesen vázolja fel a szóban forgó terület végleges etnikai megtisztításának lehetetlenségét. A muzulmán lakosság elűzése, illetve fizikai megsemmisítése után (urbanocídium) megkezdődött a kulturális nyomok felszámolása, de az önmagában végigvihetetlennek bizonyult:

„A napjainkat meghatározó csodák egyike a kor legnagyobb hatalmú nyelvésze, a palei dr. Unković nevéhez fűződik. Megadatott neki, hogy saját belátása szerint nevezzen el városokat, falvakat, hegyeket, völgyeket, patakokat és folyókat. Egy nyelvészre sem emlékszem, akinek ilyen lehetősége lett volna, ha csak e sorban az elsőt, a Jóistent nem számítjuk ide. Az alkotói jellegel megspékelte kihívás azonban dr. Unković esetében még jelentősebbnek mondható, hiszen amíg a Mi Urunknak csupán a még meg nem nevezett kellett névvel illette, addig a mi paleoliti doktorunknak a dolgokat előbb eddigi neveik rabságából kell felszabadítania, s csak ezután ajándékozhatja meg őket újjakkal. Mert jóval nehezebb átkeresztelni, mint megkeresztelni.

Unković úr nyelvészeti igyekezete arra irányul, hogy az ún. Szerb Köztársaság földrajzi alakzatait megszabadítsa a turcizmusoktól, azaz – az ő szavaival élve –, hogy «leszámoljon mindazzal, ami etnikai és nyelvi szempontból nem tartozik bele a szerb tradícióba». Ez vitathatatlanul egybeesik Unković doktor a paleoliti kultúrkörben fontosnak tartott mesterségeket (főként aknatelepítést

és más tüzéségi foglalatosságokat) űző szaktársainak törekvéseivel, miszerint a boszniai szerbek számára olyan területeket kell létrehozni, amelyek a nem szerb lakosoktól és azok kultúrájának nyomaitól immár megtisztítottak.

A fentiek deklarált, őrült célja a nyelv-etnikailag tiszta toponimiák megteremtése. Mégis azt hiszem, hogy tényleges céljuk kimondatlanul (öntudatlanul?) a világ számára napjainkra az esztelenség, a gazság és a szenvedés színönimájává lett boszniai városok nevének és szomorú sorsának az emlékezetből való kitörlése.

Mindenesetre Unković doktor és munkatársai mindeddig csupán a feladat kezdeti, könnyebbik szakaszával végeztek. A nemzet-nyelvészeti munka előre láthatóan most következő szakasza – az «etnikai és nyelvi szempontból nem a szerb tradícióba tartozó» személynevek megváltoztatása – jóval nehezebb vállalkozásnak ígérkezik. A nagytekintélyű paleolingvistáknak az ún. Szerb Köztársaság jónéhány vezérét kell szembesíteniük neveik nem szerb eredetével, majd rábírnuk azok megváltoztatására, hogy saját példájukkal járuljanak hozzá népük nemzetnyelvészeti higiéniájához. Radovan Karadžić úrnak elődjéhez, Vukhoz hasonlóan török vezetéknevet rendelt a sors (a «karadža» szó törökül «gesztenyehajút» jelent). (...)

Hogy Unković doktor mindeddig nem kezdeményezte a turcizmusokkal való leszámolásnak ezt a formáját, az valószínűleg annak tudható be, hogy az őt magát is igen érzékenyen érintené, hiszen vezetékneve a török «un» (törökösen írva: «ön»), «elülső» jelentésű jövevényszó lassú alakulása során nyerte el mai formáját. És ha Unković doktor Prednjaković [Előfalvy] úrrá lesz, akkor még magam is megérem, hogy a szerb nyelvhigiéniai hatóságok vezetéknevem nemzetáruló turcizmusának – a «ćolo» török jelentése, a szótárak szerint, «kéznélküli» – megváltoztatására kötelezzenek.

Mert, szerb urak és hölgyek, mi mindannyian egy kicsit törökök vagyunk. Csak abban nem vagyok egészen bizonyos, hogy ez lenne lényünk legvisszataszítóbb darabja.³⁶

Ez volt talán az első megnyilvánulása a fegyverként is használható nyelv bumeráng-természetének. A Bugarski által nyelvtervezőkként aposztrofált Unković-féleknek a választott mechanizmus könyörtelen logikája nem nyújtott volna kibúvót, akaratuk ellenére maguk lettek volna az évszázados délszláv–török együttélés utolsó, tárgyiasult mementói. De hogy nemcsak a nem szerbek szenvedték meg a nyelvi purizmus intézkedéseit, arról

³⁶ Čolović, Ivan: *Pucanje od zdravlja*, i. m. 54–56., magyarul a majdnem egész terjedelmében idézett cikk: Ugyanő: *Mi mindannyian egy kicsit törökök vagyunk. Symposion*, 1995, 2. 19.

Bugarski is értekezik az ezen írás elején „hirtelen” diglossziaként beharangozott jelenséget, s az abból következő nyelvi és pszichés torzulásokat felvázoló, *A nyelv a politika szolgálatában* című írásában:

„Az ekavicának a Drinán túli szerb területeken való bevezetése politikailag, és nem nyelvi-
leg motivált döntés következménye (...) A több évszázados horvát és muzulmán jelenlét tár-
gyi bizonyítékainak ezeken a területeken való szisztematikus megsemmisítése az együttélés
elképzelhetlenségét szajkózó politikai frázisokat hivatott alátámasztani. A végső cél pedig
leplezetlenül egy politikai tákolmány, a fegyverek – és nem az érvek – erejére alapozott Egye-
sült Nagy Szerbia, egy, az ekavicára és a cirill írásra épülő Szerbia megeremítése. Az effajta
tisztogatások láttán nem könnyű nyelvészeti, de bármely más racionális vitát is folytatni –
annál is inkább, mivel a drinántúli funkcionáriusok idejekorán bejelentették, hogy őket nem
érdeklí a szakembereknek az ekavica bevezetésével kapcsolatos döntésükre vonatkozó véle-
ménye. (...)

1. A Drinán túli szerbek – akiknek pillanatnyilag a legfőbb gondot a túlélés jelenti – nyaká-
ba újabb teherként az «elit» ekavica és a «népi» ijekavica kettősségével egy sajátos, nyelven be-
lülű diglosszia zuhant. A hivatalos, a médiák által is alkalmazott beszédmódot csak édeske-
vesen tudják a kellő szinten használni, a tradicionális, autochton ijekavicát pedig ezek után
a nemkívánatos tanulatlanság stigmája illeti majd, ami az azt beszélők többségénél elkerül-
hetetlenül kisebbségi komplexushoz fog vezetni. – 2. Ezek az emberek elveszítik kultúrtörté-
neti identitásukat, a Vuk Karadžić-i epikus tradícióhoz és saját legjobb íróikhoz fűződő kap-
csolatukat. – 3. Az írásbeliség és a nyelvi kultúra ezen új, a térség számára idegen modellje
az írástudókat is óhatatlanul fél-analfabétává teszi, az írásbeliség elsajátítását pedig lényege-
sen megnehezíti. Ugyanazon személyek nyelvhasználatában is állandóan keveredni fog
a két beszédmód, ami hosszú távon az egész nyelv rendszerét is veszélyezteti. – 4. A szerbség-
nek az ekavicával való, művi úton történő, erőszakos azonosítása nem csupán a drinántúli
területek lakosaira lesz kihatással, így az semmiképpen sem tartozhat az ottani politikai ve-
zetőség kizárólagos hatáskörébe. A drinántúli etnikumok többi képviselői nem lesznek képe-
sek elfogadni az ekavica kizárólagosságát, ami számukra a másodrendű polgárként való be-
soroltság nyelvi megerősítésével egyenrangú. (...)

*A nyelvi reform túlságosan is komoly és összetett dolog ahhoz, hogy azt holmi aktuális kato-
nai és politikai hatalmasságok suba alatt elvégezhessék. [...] Az észérvek helyett a furkósbót
érveihez szokott tisztogatóknak igen hamar rá kell majd döbbsenüik, hogy a történelem,
a kultúra, a nyelv területén kivitelezendő etnikai tisztogatás korántsem megy olyan
könnyen, mint az elfoglalt területek hasonló megtisztítása.”³⁷*

37 Bugarski, Ranko: *Jezik od mira do rata*, i. m. 123–126., magyarul: *Symposion*, 1995, 1. 53.

A magyar fordítások korlátozott hozzáférhetősége okán is kissé hosszabban idézett szövegek talán igazolni tudják a szöveg elejét alakító fejtegetések helytállóságát: a nyelv egyrészt fegyverként is csak ugyanolyan eszköz a politika, így a háború kezében, mint más kulturális produktumok/intézmények. Hatása azonban mélyen beleivódott a világról való tudásunkba, hisz a világ számunkra csak egy, általa közvetített konstrukcióként létezik, vagy ahogy a nemrég elhunyt Gadamer mondta: *a nyelv beszél minket*. Így nem árt a nyelv felettünk, hatalmaskodásra hajlamosak felett gyakorolt hatalmának tudatában (csak csínjáján) „bánni vele”, ha (beszéd)tetteinket záros határidőn belül nem szeretnénk megbánni. Mert a nyelv fegyver, s minden kiejtett szó lövedék a lelkek mintázatán: nem árt hát tudatában lenni, hogy mikor használunk festékpatront és mikor élesgolyót. Hisz – s talán ennyi biblikus ihletésű moralizálás még megengedhető – ki nyelv által vét, nyelv által vétethet.

